

І. Ю. Вернигораспірант кафедри державознавства і права
Національної академії державного управління
при Президентіві України

МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У статті досліджуються національні особливості систем атестації наукових кадрів у європейських країнах. Розглянуто моделі організації систем атестації наукових кадрів. Висвітлено сучасний досвід атестації наукових кадрів країн-членів Європейського Союзу.

Ключові слова: атестація, наукові ступені, наукові кадри, доктор наук, доктор філософії.

Постановка проблеми. В Україні система атестації наукових кадрів вищої кваліфікації модернізується згідно з вимогами Болонського процесу та Міжнародної стандартної класифікації освіти. Саме тому дослідження міжнародного досвіду атестації наукових кадрів сприятиме пошуку становлення оптимальної моделі вітчизняної системи державної атестації наукових кадрів вищої кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в розвинутих країнах приділяють увагу у своїх дослідженнях І.М. Козубцов [6], Л.С. Лобанова [8; 9], В.І. Сергієнко [5] та інші. Водночас окремі питання зазначеної проблеми залишаються поза колом інтересів науковців.

Мета статті. Головною метою цієї статті є аналіз європейського досвіду становлення системи атестації наукових кадрів вищої кваліфікації, визначення моделей організації систем атестації та національних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Специфіка європейської культури у сфері атестації наукових кадрів формувалася століттями. Докторський ступінь (doctoral degree) – кваліфікація, визнана міжнародним співтовариством як наукова діяльність високого рівня – з'явився у середньовічній Європі і давав право її власникові викладати в університеті. Історично терміни «магістр» (master) і «доктор» (doctor) були синонімами, проте згодом «доктор» набув більш високого статусу [8; 9].

Поява перших докторських ступенів – доктор теології (Dignitatis Doctor, D.D.), доктор філософії (Doctor philosophy, PhD. або D.Phil.), доктор медицини (Medicine Doctor, M.D або D.M) – зумовлена розподілом університетського курсу на

ці три напрями. Пізніше ступінь «доктор теології» з'являвся рідше, а навчання в галузях, не пов'язаних із теологією та медициною, набуває масового характеру. Надалі класифікація наук розширювалася (природні, гуманітарні, суспільні тощо), проте назва наукового ступеня «доктор філософії» збереглася за кордоном і дотепер. Вона наявна в різних навчальних дисциплінах – це традиція, що сягає корінням часів німецьких університетів XVIII і XIX століть.

Із часом сфера застосування і суть докторського ступеня змінювалися, у різних країнах виникали його місцеві варіанти. Початок розвитку докторської освіти у світі пов'язують із 1876 роком, коли в США відкрили школу Джона Гопкінса, де практикувалося спеціалізоване навчання і проводилися наукові пошуки. Відтоді затвердився статус докторської освіти як освіти на дослідницькій базі. На початку XX століття англійські університети присуджували докторський ступінь лише обраним членам професорсько-викладацького складу, а саме: найвидатнішим ученим, що мали духовний сан. Тоді ж у Німеччині поширилася практика – усі, хто бажав викладати в університеті, повинні були спочатку написати докторську дисертацію на основі власних наукових досліджень [6; 9].

Система присудження наукових ступенів у Європі дуже консервативна і формувалася сторіччями. Кожна країна прагне зберегти національні традиції та наукові школи, які виплекала кожна галузь академічної науки.

Загалом, за організацією системи атестації наукових кадрів у країнах Європи, можна умовно виділити три моделі (групи):

- німецька (Німеччина, Австрія, Данія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція);

- французька (Франція, Бельгія, Італія);
- англосаксонська (Велика Британія, Ірландія, Шотландія) [6; 8; 9].

Традиційна німецька модель підготовки наукових кадрів відрізняється яскраво вираженим індивідуалізованим характером [10]. Університети не пропонують структуровані програми підготовки в аспірантурі. Кандидат самостійно знаходить наукового керівника, погоджує з ним вибір теми, умови роботи і терміни підготовки дисертації. Існуючі норми освіти припускають автономію університетів щодо порядку підготовки до докторського ступеня та умов його присудження.

За якість програм аспірантів ні федеральна, ні земельна влада відповідальності не несе. Тому якої-небудь офіційної системи планування і контролю підготовки аспірантів не існує. У країнах німецької традиції наукові дослідження аспірантів доповнюються навчальною компонентою в аспірантурі, що реалізовується у формі семінарів і колоквиумів [1; 9], та складання декількох іспитів для оцінки рівня вивчення ряду загальних і спеціальних дисциплін. Результати наукових робіт аспірантів обговорюються на семінарах відповідних підрозділів ВНЗ.

Для отримання докторського ступеня в університетах Німеччини необхідно:

1) Завершити роботу над дисертацією, яка є самостійним дослідженням, що містить оригінальні наукові результати і сприяє приросту наукових знань у даній області. Дисертація розглядається науковим керівником і рецензентом і приймається, якщо її оцінка знаходиться в інтервалі від «відмінно» до «задовільно».

2) Скласти усний кваліфікаційний тест (іспит) за фахом перед комісією професорів. За рішенням комісії іспит може проводитися у формі тестування знань здобувача з усього предмету (курсу) незалежно від теми дисертації. Проте частіше як іспит використовується захист дисертації в традиційному форматі або лекція кандидата з теми дисертації і подальша дискусія.

Значне число здобувачів на отримання докторського ступеня працюють над дисертацією, не маючи статусу аспіранта, будучи зарахованими на тимчасові (3–5 років) посади асистентів або дослідників на умовах повної або часткової зайнятості. У цьому випадку дисертаційні дослідження фінансуються стипендіями різних фондів. Так практикується в багатьох німецьких університетах.

Німецька система підготовки фахівців вищої наукової кваліфікації разом з дослідниць-

ким ступенем Doctorate, який розглядається як кваліфікаційна характеристика професійного вченого, передбачає можливість отримання другого, найвищого кваліфікаційного ступеня Post-doctorate-Habilitation. Цей ступінь дає право на викладання в університетах, і йому зазвичай передують 5–10 років успішної наукової роботи.

В останні роки відчувається необхідність у структурних змінах підготовки до докторського ступеня. Зусилля науково-педагогічної громадськості Німеччини направлені на пошук шляхів вдосконалення національної системи підготовки наукових кадрів. До основних недоліків існуючої системи відносять: невизначеність статусів кандидатів на докторський ступінь, відсутність чітких критеріїв і вимог до кандидатів і яких-небудь дисциплінарних норм наукового керівництва. Сучасний процес реформування інституту аспірантури у Німеччини націлений на структурні зміни, що забезпечують рух до єдиного європейського дослідницького простору.

Основними рисами французької моделі підготовки і атестації кадрів вищої наукової кваліфікації є: автономія університетів щодо присудження докторських ступенів; державний контроль діяльності університетів в області підготовки наукових кадрів; публічний захист дисертації; орієнтація дослідницької програми докторантури на проведення фундаментальних наукових досліджень.

Підготовка за докторськими програмами в університетах Франції здійснюється в докторських школах. Кожна докторська школа реалізує власний науковий проект, який повинен відповідати стратегічному плану розвитку університету. Школи активно займаються підбором кандидатів для продовження освіти в аспірантурі, проводять підготовчі курси, організують семінари і т. п.

Отримання вченого ступеня доктора (Doctorat) передбачає наявність відповідного рівня освіти і досвіду дослідницької роботи кандидата. Необхідною умовою вступу до аспірантури є диплом магістра або диплом DEA («дослідницький» диплом, виданий після закінчення спеціального університетського циклу, що включає дослідницьку спеціалізацію).

Як виняток зараховуються співробітники університету, а також вчені з досвідом роботи за фахом не менше трьох років.

Кандидат повинен пройти співбесіду, представити до розгляду особисте досьє, що містить

опис попереднього навчання і роботи, а також супровідний лист із варіантом теми наукової роботи. Потрібно отримати схвалення не менш як двох рецензентів, що мають право керувати науковими дослідженнями [9; 12].

Науковим керівником теми аспіранта може бути кваліфікований професор або дослідник зі ступенем *Habilitation diriger les recherches* (дипломований керівник наукових досліджень) [1; 9].

Значна частина дисертаційних досліджень здійснюється в рамках колективних проектів. Якщо робота носить колективний характер, дисертація повинна містити оцінку персонального внеску дисертанта. Дисертація обов'язково проходить попереднє рецензування двома професорами-дослідниками зі ступенем *Habilitation diriger les recherches* – співробітниками того університету, де виконана робота, або співробітниками зарубіжних університетів. Допуск до публічного захисту дисертації здійснюють директор докторської школи і президент університету.

До складу вченої ради із захисту дисертації обов'язково входять фахівці, що призначаються президентом або ректором університету, а також науковий керівник теми і директор докторської школи. Не менше третини членів ради повинно бути представлено співробітниками іншої докторської школи або іншого університету. За підсумками обговорення роботи рада присуджує ступінь *Doctorat de Nouveau Regime* [9; 12].

У Франції використовуються різні джерела і механізми фінансування докторських програм – гранти, оплата досліджень замовником та ін. Гранти для виконання дисертаційних робіт надходять у наукові лабораторії університету, які вимушені конкурувати за право отримання таких грантів, після чого починається конкурс між аспірантами за участь у конкретному проекті [7; 9]. Щорічно уряд Франції виділяє чотири тисячі стипендій для проведення дисертаційних досліджень. Таким чином, для французької системи підготовки фахівців вищої наукової кваліфікації характерна значна контролююча роль держави, наявність альтернативних джерел фінансування дисертаційних досліджень і конкурсний принцип розподілу фінансової підтримки.

В основі англосаксонської моделі – традиційна ліберальна академічна форма освіти, що виявляється, зокрема, в деякій його еkleктичності, яка сьогодні стає предметом критики і стимулом для модернізації [9; 11]. Цінність і

ваговитість наукового ступеня у Великій Британії визначається авторитетом університету, що присудив цей ступінь. Разом з університетами підготовку аспірантів здійснюють і коледжі, які організовують докторські дослідження, а процедура присудження ступенів проводиться в уповноважених для цього університетах. Автономія університетів щодо підготовки фахівців вищої кваліфікації дозволяє британським навчальним закладам встановлювати свої правила прийому в аспірантуру. Диплом магістра – неодмінна умова вступу до аспірантури та здобуття наукового ступеня *Doctor Philosophy (PhD)*.

Програми аспірантів (*PhD*) істотно відрізняються одна від одної залежно від університету і області дослідження. Планова тривалість навчання складає три роки. Ступінь доктора присуджується за оригінальні наукові дослідження, виконані протягом декількох років. Більшість вузів вимагають, щоб результати дослідницького проекту аспіранта були опубліковані в наукових виданнях і мали наукову цінність.

Захист дисертації на ступінь *PhD* проходить перед незалежною комісією. Нерідко використовується форма захисту на основі публікації, що дозволяє кандидатові представити і дисертацію, написану самостійно, і опубліковану у відповідних виданнях письмову роботу [6; 9]. Докторська дисертація повинна містити нові відомості в конкретній галузі й бути гідною для публікації в наукових виданнях. Обсяг дисертації – зазвичай 80–100 тисяч слів. Її захист проходить усно перед незалежною комісією чи на основі публікацій у друкованих виданнях. Якщо присудження докторського ступеня відбувається на основі публікацій, то до них необхідно додати критичну оцінку автора результатів дослідження обсягом 5–10 тисяч слів.

Вищий ступінь доктора наук (*Higher Doctorate*) присуджують кандидатам із числа професорсько-викладацького складу, що мають здебільшого ступінь доктора філософії за низку опублікованих ґрунтовних наукових праць. Отримання цього ступеня займає значно більше часу, бо претендент повинен зарекомендувати себе провідним ученим у своїй галузі знань. Останнім часом цей ступінь присуджують дуже рідко, він, по суті, перетворився на почесне звання [3; 9].

Програма *New Route PhD* дозволяє поглибити компетенції аспірантів у сфері основних спеціалізацій. Вона пропонує поєднання наукових досліджень і ряду освітніх модулів, присвя-

чених оволодінню дослідницькими методами. Аспірант зазвичай засвоює вибрані ним курси і оволодіває необхідними професійними навичками протягом перших двох років навчання в аспірантурі, суміщаючи навчання з дослідницьким проектом. У завершальні два роки основна увага приділяється роботі над дисертацією (зазвичай тривалість програми аспіранта складає 4 роки [2]).

Захищені в університетах Великої Британії дисертації, як правило, відповідають міжнародному рівню наукових досліджень [6]. За даними Британської Ради з вищої освіти (Higher Education Funding Council HEFCE), лише 62% аспірантів захищають дисертації і отримують ступінь PhD. Це загальна ефективність аспірантських програм, а не частка аспірантів, що захищають дисертації в строк. Майже третина аспірантів не можуть виконати необхідні для отримання докторського ступеня вимоги навіть протягом семи років [2; 4; 9].

Основними джерелами фінансування дисертаційних досліджень є цільові урядові гранти та плата за навчання, що вноситься спонсорськими структурами або самими студентами [6]. З метою залучення в аспірантуру найбільш здібних студентів уряд збільшує розміри стипендій, що передбачають особливі надбавки для дефіцитних спеціальностей.

Висновки і пропозиції. Європейський досвід становлення системи державної атестації наукових кадрів свідчить, що у кожній країні шлях розвитку інституту атестації наукових кадрів мав свої особливості. Міжнародний досвід дає можливість більш глибоко проаналізувати наявні в Україні проблеми та визначити, яких системних змін в атестації наукових кадрів вищої кваліфікації потребує українська наука в умовах входження до Європейського простору вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Doctoral Studies and Qualifications in the United States: Status and Prospects. Studies on Higher Education.—Bucharest: UNESCO.—2004.—302 p.
2. Reading 2006. Postgraduate and Professional Development Programmes. The University of Reading, — 2006. — 231 p.
3. Аронов Д., Машегов П., Садков В. Еще раз о качестве образования, ученых степенях и званиях и вхождении в европейское образовательное пространство // Alma mater (Вестник высшей школы), 2005. — № 1. — С. 27–31.
4. Ван Дайк Н. Двадцать лет ранжирования университетов // Высшее образование в Европе, 2005. — Том XXX, — № 2.
5. Жияев І.Б., Сергієнко В.І., Торкатюк В.І. Атестація наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні: проблеми і рішення. — Харків : ХНАМГ, 2006. — 228 с.
6. Козубцов І.М. Національні особливості та перспективні принципи удосконалення систем підготовки і атестації вчених в контексті Болонського процесу / І.М. Козубцов // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки. — 2012. — Вип. 20. — С. 50–54. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2012_20_14.
7. Литошенко Д. Современные модели подготовки кадров высшей квалификации в свете исторического опыта европейского университетского образования XVI-XVIII вв. // Alma mater (Вестник высшей школы), 2003. — № 7. — С. 38–43.
8. Лобанова Л.С. Архитектура научных ступеней: международная практика и отечественные традиции // Вісник НАН України, 2009, № 1. — С. 42–55.
9. Лобанова Л.С. Сучасний досвід організації підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в розвинутих країнах світу. — К. : 2008. — 56 с.
10. Опыт, проблемы и перспективы подготовки кадров высшей квалификации / Под общ. ред. С.В. Коршунова. — Научно-исследовательская деятельность в высшей школе: аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования, ФИРО. — Вып. 5. — М., 2007. — 60 с.
11. Традиции российского общего и профессионального образования [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://eduhmao.ru/portal/dt?last=false&provider=HMAOForPrintChannel&type=article&dbid=ARTICLE_12001.
12. Шукшунов В.Е. Об опыте работы мировых образовательных учреждений по подготовке научных кадров // Материалы XI Конференции министров образования государств — участников СНГ, 28.09.2005.

Вернигор И. Ю. Модели организации систем аттестации научных кадров в странах Европы

В статье исследуются национальные особенности систем аттестации научных кадров в европейских странах. Рассмотрены модели организации систем аттестации научных кадров. Освещено современный опыт аттестации научных кадров стран-членов Европейского Союза.

Ключевые слова: аттестация, научные степени, научные кадры, доктор наук, доктор философии.

Vernyhor I. Yu. Models of the organization of the systems of attestation of scientific personnel in European countries

The article examines the national peculiarities of the systems of attestation of scientific personnel in European countries. The models of the organization of the systems of attestation of scientific personnel are considered. The modern experience of attestation of scientific personnel of the European Union member states is covered.

Key words: attestation, scientific degrees, scientific cadres, doctor of science, doctor of philosophy.